

рав на шунок; зараз наче б то краще стало. Зате слабію на ноги і через те не здолаю навіть виїхати до Києва на академічну сесію. Моїй Серафимі Дмитровні ще гірше, ніж мені: вона з великою труднощію може вийти з дому і доступити до Потьомкиного палацу, де приймає лічіння. Без своєї сестри не може зробити і кроку. Про Кавказ, або Крим, щоб туди виїхати, не можна й думати. Отаке тепер наше життя. Старість — не радість! Кілька часу я не міг нічого робити, а тільки читав чужі роботи. Коли у Вас є які записи, пришліть, за що дуже Вам, дуже подякую.

Кріпко цілую Вас і Вашу прехорошу маму.
Ваш Д. Яворницький. 1938.

Дорогий мій синашу!

От тобі й столиця, от тобі й столичні лікарі! Не лікарі, а коновали! Хворий благає: "Пустіть мене, люди добрі, на світ жити", а вони йому: "Ніт, підожди; — ми на тобі провіремо нашу методу лікарювання"... я собі являю — скільки вони завдали Вам мучення своїм лікарюванням! Ну слави Господеві, що Ви хоч живий та теплий вірвались від них.

Живіть тепер вільно у своїй хаті, дивіться на ясне сонечко та дихайте вільним повітрям, благо, що тепер не зима а Боже лігечко. Напишіть мені, як Ви тепер живете, чи є у Вас "насушний", щоб жити своє убоге тіло. Я всім серцем і душею з Вами. Матусю щиро вітаю, а Вас заочно гаряче цілую.

Д. Яворницький. 12. V. 1939.

Посилаю Вам, дорогий синашу, 50 карб. на Ваші нужди. Коли одержете, то напишіть мені так: "Вашу книгу одержав, за що дуже дякую". Про гроші не пишіть. 24 сього місяця їду до Києва на академічну сесію, де пробу з тиждень.

Кріпко цілую Вас, а маму щиро вітаю.
Д. Я. 17. VI. 1939.

Із Києва я повернувся 1-го сього місяця, думав найду у себе листа од Вас, от же такого листа не найшов і через те не знаю, чи Ви одержали те, що я надіслав Вам перед виїздом до Києва. Прошу сповістити.

Д. Яворницький. 12. VII. 1939.

Матеріали з рукописної збірки Д. І. Яворницького "Український простолюд в його творчості"

З чого вийшли гори, могили та долини на Землі

Плив якось-то Господь в ковчезі по воді, а лукавий виліз із води та й дивитця. Господь і питає його: "Що ти таке?" Лукавий одповідає: "Я лукавий". — "Ну, будь же мені за товариша", — каже Господь. "Добре, буду". — "Ну, скажи мені, що там єсть під водою", — питає Господь. "Та що ж? Земля". — "Достань же мені тієї землі." Лукавий спустився під воду, достав Богові землі і собі набив рот землею та й думає: подивлюся, що Бог буде робити з тією землею, то й собі те ж зроблю. Господь узяв землю і почав її сіяти по воді. І стала земля рости. Почала рости і та земля, що лукавий набрав собі її в рот. Ніяк не може удержати її в себе та й кричить до Бога: "Ой не сила моя! Земля лізе із рота". — "Рви її та кидай геть!" — каже Господь. Лукавий і

почав рвати землю та кидати її геть. І ото з тієї землі вийшли гори, могили, долини. "Ну, тепер, — каже Господь, — йди на небо, а як зійдеш на небо, то обмий руки і тріпни ними і до тебе з'являтьця товарищи". Лукавий так і зробив: обмив руки, тріпнув ними, і до нього з'явилась ціла сила лукавих. (Не кінчено).

Воскресінка, Катеринославської г.,
Олександрівського п., В. Ф. Котляревський.

Ф. 8 - кол. 2, од. зб. 3, арк. 1 зв.-2.

Як Бог сотворив всесвіт

З початку не було ні неба, ні землі, а була тільки тьма та вода, змішана з землею, як та кваша, а Бог літав святим духом над водою, яка шуміла піною. От Бог одного разу дхнув на ту піну та й сказав: "Да буде янгол!"

його стійма й обплював його скрізь, так то був такий чоловік, що він і кашляє, і плюєтця, і смердить, і ригає.

Хандаліївка, Кат[еринославсь]кої г., Павл[оградського] у., 1905 р.

Там само, арк. 18, 18 зв.

З чого Бог сотворив чоловіка та жінку

Чоловіка Бог сотворив з глини, а жінку з тіста та поставив їх сушитися проти сонечка, а Михайлові казав стерегти їх. Так Михайло якось-то заглядився на когось, а собака біг кудись, підскочив до жінки та й звів її. Так тоді Бог вложив чоловікові душу, зробив його живим, а потім того взяв у нього одно ребро і вже вдруге сотворив з того ребра жінку.

Баба Марія Бузійка, 70 років, Хандаліївка, Кат[еринославсь]кої г., Павл[оградського] у., 1904 р.

Там само, арк. 21.

Як сотворив Бог Адама і Єву

Сотворив Бог Адама, поставив його коло тину сушитись, а собаці звелів стерегти чоловіка. Чорт бачить, що Бог щось робить, і дуже захотілось йому подивитись, що то там Бог робить. Підкрався він до чоловіка, аж собака як гавкне на нього та й не пускає його! Діавол тоді дунув на собаку, напустив на ню страшний холод та й каже: "Пусти мене подивитись на діло божих рук, а я тобі за те дам кожуха; а не пустиш, зовсім зморожу тебе". А собаку Бог сотворив без шерsti, вона й поважилась на того кожуха та й пропустила діавола. Діавол покрити собаку шерстю, а чоловіка всього обплював й обхаркав. Побачив Бог своє творіння обплюваним і вивернув його так, що вся нечисть пішла в середину. Потім того Бог вдунув Адамові душу, і став чоловік зокола чистий, а в середині повний скверноти. Сотворивши Адама, Бог поселив його в раю. Пожив Адам кілька врем'я в раю і стало йому там нудно. Привів до нього Бог усіх тварів і казав йому, щоб він дав їм усім мення. Коли Адам да[в] їм мення, Бог казав їм, щоб вони всі слухались чоловіка. Бачить Бог, що Адаму все таки нудно самому в раю і задумав

сотворити йому жінку. Із чого тільки сотворити? Із глини? Не будуть одно другого любити. Ніт, візьму частину у Адама та й сотворю йому з того жінку, щоб вони тісно приліпились одно до другого і були одно тіло. Із чого ж його взяти? Із голови? Буде дуже розумна, буде верховодити над чоловіком. Із руки? Візьме в руки чоловіка. Із ноги? Буде бігати од мужа. Візьму ребро з лівого боку, од самого серця, з-під руки, щоб сердечно любила чоловіка і була у нього під рукою. Навів Бог на Адама сон, взяв у нього з лівого боку, од серця, ребро, і поставив до дерева на сонце просушити. Аж тут де взявся у греця собака, схопив те ребро та й почав гризти його. Та вбачив янгел те, одняв у собаки надгризене ребро і подав його Богові. З того недогризка Бог і сотворив Адамові жінку. Ото ж через те й лають жінок: "Собачий недогризок", або "Чортів хвіст". "Собачий недогризок" — через те, що собака надгриз Адамове ребро, а "Чортів хвіст" через те, що, кажуть, Адамове ребро ухопив не собака, а сам чорт. Ребро стояло в середині рая, за огорою. Чорт якось-то прокравсь у двір самого рая, за огорою та й схопив його, аж тут підбіг янгел та й схопив чорта за хвіст. Так чорт як рвонувся та й хвоста збувся. З того чортячого хвоста Бог і сотворив жінку. Ото ж через те жінки вийшли такі лукаві, як чорти, а чорти стали куці, а раніше у них хвости були дуже довгі.

Матфій Петрович Малинський, 65 років, Хандаліївка, Кат[еринославсь]кої г., Павл[оградського] у., 1904.

Там само, арк. 19-20.

З чого Бог сотворив Адама та Єву

Бог сотворив Адама з пшенишного тіста та й поставив його на сонце сушитьця, а собака бігла та й з'їла його. Тоді Бог виліпив чоловіка з глини, вдихнув в нього янгольську душу і дав йому рогове тіло, щоб воно ніколи не згнило і не боялось холоду. Після того Бог наслав на Адама сон і сотворив із рожевої квітки жону та й поклав її коло нього. Адам прокинувся і побачив, що жінка не така, як він, та й го[во]рить Богові: "Не хочу я жони із квітки, як би мені жона була така, як і я". Тоді Бог знов навів на Адама ще більший сон. Коли

Адам заснув, Бог сотворив жону із його ребра і положив її коло нього. Адам прокинувся, побачив, що жона його така, як і він сам, і взяв її до себе. Бог тоді й питає Адама: “Яка жона тобі більше до вподоби, чи та, що з цвітка, чи та, що з ребра?” — “Звичайно, мені більше до вподоби, яка із мого ребра”. — “А по-моєму, — каже Бог, — краще та, яка з квітки; я дам її своєму синові за матір, і буде вона Божа мати”. І взяв Бог ту жону на небо, а Адаму та Єві сказав, щоб вони росли та множилися на землі та не їли плоду із заповітного дерева, а як з’їдять, то безпремінно помруть.

В. Ф. Котляренко, Хандалівка, Катер[инославсь]кої г., Павл[оградсь]кого у., 1904.

Там само, арк. 22, 22 зв.

Як утворилась жінка

Раз у мужеській кумпанії почав мене прохати та ще й могоричити один чоловік, щоб я йому розказав байку, з чого Бог утворив жінку. Я йому й розповів. Ось як воно було. Адам, наївшись кисличок, грушок та яблук, намостив собі, замість пухових подушок, мнякенького листячка та й почав дуже позіхати на весь рай: дуже йому захотілось спати. Позіхав, позіхав, а далі впав на лисття та й заснув. Бог побачив те та й узявсь за роботу. Намацав у Адама з лівого боку реберце, там, де саме серце, витяг його, потім узяв з тину ломаку та й положив на ту ломаку ребро, щоб воно просушилось на сонці, бо не хотілось йому сирим ребром дуже рук каляти. Коли тут не взявся із-за куштів цуцик; ухопив те реберце та й тікати. Тоді Бог побачив те та й гукнув до янголів: “А ну-те, хлопці, доженіть мені отого цуцика!” Янголі й кинулись. Бігли, бігли, цуцика не наздогнали, а тільки те й зробили, що хвоста йому надірвали. “А ке-те сюди, покажіть, чи можна з нього Єву сотворити?” Янголі подали Богові того собачого хвоста. Бог подививсь, тут і вродилась Єва: з довгими патлами та коротким розумом: вона яблукча вкусила та й Адама до гріха довела.

Сл. Лебедина Харьков[ської] г., Степанида Галичова, 1928 року.

Там само, арк. 23, 23 зв.

Адам та Єва

Коли почався світ, то жили собі двоє людей, Адам та Єва, а тіло у їх було таке, як у нас ногті. Побачили вони на одному дереві два яблука; вирвали одно і з’їли; тоді зразу у чоловіка виріс в горлянці кадик, а тіло зразу стало у обох таке, як оце тепер і в нас. Після того вони впали в гріх, і Єва заваготіла та й породила сина. Скликали вони всіх янголів і почали думати та гадати, яке йому імня дати. Сперше дали йому імня Петро. Єва те імня не злюбила і всіх янголів засмутила. Тоді дали йому імня Миколай. Єва те імня злюбила і всіх янголів звеселила. Од тієї пари Адама та Єви почали множитися люди і прожили аж вік, сто років. Коли почав кінчатися перший вік, то святії із тих людей почали робити ковчег і пускати в той ковчег людей по парі і птиць, і животин по парі. Ховрашків та жаб тих не брали; вони потім сами вивелись із землі; вовків та зайців теж не брали. Коли всіх, кого треба, набрали, тоді пішов дощ і йшов він сорок день. Всі люди, що були на землі, потонули і всі хати в воді пирнули, а ті, які були в ковчезі, живі zostались. І коли перестав лити дощ, тоді вони вийшли з ковчеза, почали жити й почали грішити, і тоді в них почали вселятися і стали од них народжатися душі людей потонувших, тільки таким уже другі мення давали. Тоді вже світ зовсім перемінився і люди теж зовсім перемінились. Спершу люди були великі та сильні, а потім почали народжатись все дрібніщі й дрібніщі; а після нас уже будуть такі, що в одній печі по сіми чоловік молотити будуть. Ось ми вже жили той вік, який нам Бог призначив. Та святі отці Бога умолили, і він ще нам прибавив віку. “Живіть, — каже Господь, — так, як живете, і буде все тепер, як єсть, що б не творилось на білому світі, і коли чоловік чоловіка уб’є, або що инче лихе зробить, тому кари не буде”. А як оцю останню сотню років доживем, то буде страшний суд. Де сонце сходде, там буде рай, де сонце в пів[д]ень, там буде пекло, а сонце заходе, там буде ад. За великі гріхи посадять в ад, за менші — в пекло, а безгрішних пошлють у рай. В раю жити гарно: є шо поїсти і випити; а в аду там усі комашкаютьця: той підпирає тин, той возе лозу, той кричить “пити”, а у нього через горло вода льетця, той кипить у смолі. Тин підпи-

рає той, хто за живота не боявся ніякого гриха і казав: "Гріх у міх та ще й зверху сів, на тому світі мною хоч тин підпирай!" Хто прохав пити, та вода не йшла йому в рот, це той, хто не давав людям води, особливо в жнива. Хто лозу возив, це той, хто на цьому світі її крав. Хто був дуже скупий, той у смолі кипів. Ті жінки, які умірають вагітні, мучатця, а коло них пупорізні баби упадають та ждуть страшного суда; а після страшного суду усі підуть у рай. А на землі перед страшним судом будуть ходити воріжки; із того луку, яким баби випарюють собі сорочки, вони нароблять паляниць, і хто візьме таку паляницю, того душу вони переманять до себе.

В. Ф. Котляренко, Воскресінка, Катер[инославсь]кої г., Павл[оградськ]ого у., 1905 р.

Там само, арк. 24, 25 зв.

Безп'ятий чорт

Коли Господь сотворив чоловіка, диявол захотів і собі зробити такого ж. Робив, робив, і в нього вийшов не чоловік, а вовк та такий великий вовк, що його треба було стругати. Як почав диявол стругати того вовка, то з тих стружок поробилися шершні, оводи, мухи, комарі. Обстругавши, як слід, того вовка, диявол зразу крикнув до нього: "Куси! Візьми Бога!" А вовк не з місця. Тоді Бог крикнув до вовка: "Куси диявола!" Вовк раптом зірвався і кинувся на диявола. Диявол бачить та тікати. Плиг на дерево! А вовк схопив його за ногу та й одкусив йому п'ятку. Із рани потекла із рани кров і почала точитися по дереву, а то дерево було вільха. Ото ж і тепер те дерево червоне, а чорт з тієї пори став без п'ят. Вовки часто ганяють за ними і пожирають їх, а як би не вовки та ще не грім, то чортів розвелось би видимо-невидимо, ціла безліч.

Воскресінка, Кат[еринославсь]кої г., Павл[оградськ]ого у., В. Ф. Котляревський.

Ф. 8. - кол. 2, од. зб. 4, арк. 51, 51 зв.

Хвостатий чорт

Господь узяв глину та й почав ліпити чоловіка по образу своєму і по подобію. Бачучи те, сатана і собі почав ліпити фігуру по своєму

образу і по подобію. Бог виліпив чоловіка, а диявол козла. Бог удунув в своє творіння душу, і чоловік ожив. Диявол і почав дути на свою тварину: дунув спереди, дунув ззаду, не оживає, а тільки смердить. І став прохати диявол Господа, щоб він і на його тварину подув. Господь дунув, і козел зробивсь живий. Диявол зрадів і давай танцювати навкруг того козла та хвастати перед Богом, що його тварь краща, ніж божка. Господь і каже дияволу: "Чому ж звеш козла своєю твариною? Адже ж я його оживив: твоя глина, а козел мій". І почали сперечатись. "Ну, добре, — каже Бог, — якщо ти вдержиш козла, то нехай він буде твій; а як не вдержиш, то мій". Диявол згодився. Тільки як він підступе до козла, то той до нього та рогами, все рогами. Розсердився диявол на козла та й схопив його за хвіст. Козел шарпнувся, і частина хвоста зосталась у диявола, а козел утік. От через що козли стали куці, а зате з'явилися чорти хвостаті.

Воскресінка, Кат[еринославсь]кої г., Павл[оградськ]ого у., В. Ф. Котляревський.

Там само, арк. 52, 52 зв.

Як Адам та Єва у перший раз спарувалися

Пішли раз Адам та Єва до річки сорочки та онучки прати. От Єва випрала онучки та й дивитця, куди б їх повісити, щоб вони висохли. Дивилась, дивилась, нема нігде деревини, щоб їх розвісити, коли гульк, аж у Адама спереду стирчить щось таке, наче б то кілок. Вона тоді підійшла близенько до нього та й почала розвішувати на тому кілкові онучки. Коли це де взялась бджола та як джигне Адама в задницю, а він як кинетця до Єви та й наткнув її на себе. Після того бачить — діло кепське: народився у їх син, і як народився той син, то Адам та Єва назвали його Каїном.

В. Ф. Котляренко, Воскресінка, Катер[инославськ]кої г., Павл[оградськ]ого у., 1905 р.

Ф. 8 - кол. 2, од. зб. 3, арк. 28.

Що робив Адам перші роки, як Бог вигнав його з раю

Коли Бог вигнав Адама з раю, то він багато років сидів коло райських дверей та

складав сальми на славу Бога, святого духа та божих ангелів. Складаючи ті сальми, він співав їх з великим плачем та з молінням до Бога простити йому його великий гріх непослуху в раю. То були перші чернечі пісні-наставлення на добру путь чоловіку. За ті гарячі моління та за ті гарячі сльози покаяння Бог дарував Адаму вічне життя.

Воскресінка, Кат[еринославсь]кої г., Павл[оградського] у., В. Ф. Котляревський, 1925 р.

Ф. 8 - кол. 2, од. зб. 3, арк. 29.

Відкіля взяли пшениця та конопля

Коли Бог вигнав із раю Адама та Єву, то вони сіли коло райських дверей і почали гірко плакати. Не було в їх нічого їсти, не було нічого у віщо одягтися: сиділи вони голодні і голі. Коло раю стояв на сторожі анголь, який почув той плач та ридання Адама та Єви, і дуже жалко йому стало тих безчасних вигнанців. Про той плач та ридання він сказав Богові. Бог не хотів доводити до повного одчаю грішників і велів анголю сказати їм, щоб вони взяли коло райського порога тієї землі, яку обмочили своїми слізами, і засіяли ту землю. Коли вони те зробили, то там, де посіяв Адам, тамечки виросла пшениця, а де посіяла Єва, тамечки виросли коноплі. Так ото перші люди одержали собі і хліб, і одежу.

Воскресінка, Кат[еринославсь]кої г., Павл[оградського]го у. В. Ф. Котляренко, 1925 р.

Там само, арк. 35, 35 зв.

Сатана спокушає Адама

Коли Бог вигнав Адама з раю, то він оселився з Євою на землі і почав обробляти своє займище та годуватись од рук своїх. Він ніколи не бачив до того смерті і не знав, що все його покоління умре. Тут до нього приступив сатана і ввів його в велику спокусу: "Зробимо, — каже, — тако: я візьму собі мертвих, а ти бери собі живих, то буде гарно тобі жити на землі". Адам і згодивсь. Написали вони умову і замість рукописання Адам приклав свою руку на каміні, і коли та рука одпечаталась на камені, чорт схопив той камінь та й кинув його в річку Ярдань. Після

того, коли почав умирати народ, то всі, хто вмирав, то всі — і грішні, і праведні, і преподобні — всі йшли в пекло до диявола. Так було аж [до] народження Христа. Иде Христос по землі з святим Петром, а назустріч їде в колясі сам диявол, а за ним женуть велику силу праведних та грішних душ до пекла. "А піди, — каже Господь до Петра, — та спитай, хто ж виведе оті всі души із пекла". Петро підійшов до диявола і спитав. "Той, — каже диявол, — виведе людей із пекла, хто хреститця в річці Ярдані". Тоді Христос до Івана Хрестителя прийшов і прийняв од нього хрещення в річці Ярдані, дістав з річки камінь і стер на ньому печать Адама.

В. Ф. Котляренко, Хандалівка, Катер[инославсь]кої г., Павл[оградського]го у., 1905.

Там само, арк. 31, 31 зв.

Сатана спокушає Адама

Коли Бог ізгнав Адама з раю, то дав йому дерев'яну лопату й казав копати землю та сіяти на копаному хліб, а Єві дав гребінку та веретено, щоб вона пряла пряжу та щоб вона зодяг[л]а себе й чоловіка. Дико було Адамові після раю, та що ж будеш робити? От же ж тільки що Адам приступив до роботи, як де не взявся сатана спокуситель, приступив до Адама та й каже: "А ця земля моя: я забороняю тобі її копати! Як що ти даси мені те, про що я тобі скажу, то я тобі дозволю копати, а не даси, то не смій". — "А що ж я тобі дам, як у мене нема нічого?" — каже Адам. А сатана йому: "Нехай буде ось так: поки живе чоловік, то він буде божий, а як умре, то він буде мій". — "Нехай". Тоді сатана одрізав у Адама кінець мизинця і кинув його на камінь. Той кінчик мизинця так зразу й улип у камінь. Сатана схопив той камінь з мизинцем та й кинув його в річку Ярдань та й прорік таке: "Поки той камінь не вирне з води, дотіль всі померлі люди будуть мої, а вирне він тільки тоді, коли на землі народитця такий чоловік, який тричі рождатимитця і тричі хреститимитця". Багато часу пройшло після того. Багато людей затяг сатана в своє страшне пекельне пекло на великі та страшні муки. Коли ось народився такий чоловік, якого так боявся диявол. Він тричі родився: од Бога отця — це раз, од діви

Марії — це два, і од гроба — це тричі. Він тричі й хрестився: в законі Мойсія, в Ярдані і на хресті. Це був Христос. Він вивів людей з пекла, і всі люди з того часу божи.

Дід Михайло Береза, 73 р., Хандаліївка, Кат[еринославсь]кої г., Павл[оградсь]кого у., 1905 р.

Там само, арк. 30, 30 зв.

Як Бог вчепив чоловікові осячє, собачє, мавпячє та кошачє життє

Значить так: коли Бог давав жисть усім земним тварям, то чоловікові дав він всього навсього жити тридцять літ і сказав: “Ти, чоловік, будеш трудитця, всіма володїть, взагалї жить, як подобаєтця”. Чоловік тут подумав та й каже: “Шо ж, Боже, коли жисть буде нічого, то тридцять літ — це мало: може б ти, Боже, трохи набавив мені?” — “Ну добре, — каже Бог, — може й набавлю; тільки ти трохи посидь отам за дверима та підожди”. Чоловік пішов і сів. Бог визвав осла та й каже йому: “Тобі даю жити п’ятьдесят год. На тобі будуть їздити, тебе будуть бити, ти страждатимеш від холоду і будеш страшенно ревіти”. Осел вислухав те та й каже: “Боже, збав мені хоч літ тридцять, бо довго ж мені прийде тця мучитьця отак”. А чоловік сидить ото за дверима, біля царства, чує те та скїк до стола! “Боже, збав йому літ, коли він просє! А збавиш, то дай мені оті осячі літа!” — “Бери”, — зозла буркнув Бог. Чоловік зрадїв та все ж таки не вдовольнився тим і знову на всякий випадок присїв біля царства за дверима. Йде черга до собаки. Покликав Бог собаку та й каже: “Тобі, собако, жити тридцять літ. Ти будеш гавкати, будеш спати в негоду, тебе будуть бити, ганити, будеш гризти кістки — от яка доля твоя”. Собака вислухала, подумала, подумала та й мовить: “Як така моя паскудна доля собача, то кращє збав мені, Боже, віку хоч на п’ятнадцять літ, бо мучитьця мені тридцять літ це дуже багато для мене”. А чоловік сидить за дверима, чує те та знов до Бога: “Збав, Боже, їй п’ятнадцять літ та добав мені оті собачі літа!” — “Ну, добре, — каже Бог, — бери!” Радий чоловік, кинувсь од Бога підстрибуючи, подав вида, шо вийшов з царства, а сам мерщї[й] знову притуливсь за

дверима. Далі по черзі викликав Бог мавпу. “Ти, — каже, — мавпочко, житимеш у мене сорок літ, гризтимеш орїхи, тебе ловитимуть, катуватимуть, житимеш в кублі, на дереві, голодатимеш”. Мавпа скорьоджилась від такої долї та брѣох навколошки! І почала благати Бога: “Скинь мені, Боже, хоч п’ятнадцять літ! Хїба ж я вистрадаю ото стїльки, скїльки ти даєш?” А чоловік почув те, схопивсь з місця та знов до Бога: “Дай мені, Господи, оті мавпячі літа, коли скинеш їй!” — “Ну, гаразд!” Учепив Бог чоловікові і мавпячі літа. Ось останне вже: Бог покликав кішку і дав їй жити двадцять п’ять літ. “Будеш ти, — каже він, — служити чоловікові, коритися йому, їсти мишей та не минетця й голодати другий раз”. Кїшка вислухала та й почала прохати Бога, щоб збавив їй хоч десять год життє. Бог послухав і збавив їй десять год. А чоловік ось і тут: виканючив у Бога й кошачі літа. І ото так чоловік потроху, як кажуть, від усякої тварі по парі, нашкрїб собі сто год. І шо ж з того виходе? Ось слухайте далі. До тридцяти років, якї Бог дав чоловікові, він живе нормально, як Бог повелїв. Це чоловічє життє. Далі з тридцяти до шестидесяти літ — це осячє життє: він робе на себе, на дїтей, хазяїнує, тягнетця, як той осел. Далі з шестидесяти до семидесяти п’яти літ у чоловіка собачє життє: значить не робе він уже, а тільки гарчить в хазяїстві, гавкає на дїтей та й тільки. З семидесяти до дев’яноста мавпячє життє, бо він уже граєтця з дїтьми і потроху теряє розум свїй. Потім того з дев’яноста до ста год кошачє життє: він уже не балакає, не гарчить, не граєтця, а тільки нявчить. От через цю в життї чоловіка буває таке: Бог йому дав так.

Привольні хутори, Катеринославського повіту, Іван Никонорович Білогур. 1928 року.

Там само, арк. 3-4 зв.

Скїльки Бог назначив чоловікові жити на землі

Як сотворив Бог чоловіка, то назначив йому жити на землі всього тільки тридцять год; сотворив звірей, назначив їм віку так: олові, верблюдові та собаці — тридцять год. Живє чоловік на землі, роскошує, нічого не робе, а тільки все горює, цю Бог дав йому короткий

вік. Осел жив, жив, а далі й говорі: “Як мені мучитись тридцять років в роботі та в горі, не хочу жити стільки; піду та попрохаю Бога, щоб зменьшив мені віку”. Бог і зняв з осла десять год і думає: “Кому ж їх оддати другому”. Аж ось з'являється чоловік і просе його прибавити йому віку. Бог зняв з осла десять год і оддав їх чоловікові. І став чоловік після тридцяти літ свого життя жити вже осячаний вік. Верблюдо жив, жив на світі та й говорі: “Худо жити мені на світі: все на собі тягаєш, нема тобі спочинку ніколи. Не хочу жити стільки на світі, піду до Бога, попрошу його зменьшити мій вік”. І пішов. Бог з верблюда зняв десять год його життя та й думає: “Кому ж їх дати?” Як тут знову приходить чоловік і говоріть: “Я не живу на землі, а красуюсь, як квітик; нічого не роблю, всі звірі послушні мені, пташки потішають мене своїми піснями; одно тільки турбує мене: мало жити мені на світі”. Бог і верблюдови десять год оддав чоловікові. І став чоловік після сорока літ свого життя жити верблюдячий вік. Жив, жив собака та й говоріть: “Погано мені зовсім жити на світі. Чим мені на холоді та з голоду пропадати та дурно горлянку драти та вел[икі] побої переносити, не хочу я довго жити; піду я до Бога та попрошу зменьшити мені віку”. І пішов. Бог і з собаки зняв десять років та й думає: “Кому ж я їх оддам?” Аж ось уп'ять приходить чоловік, плаче й приговорює: “І жити мені є де і ходити є по чому, і їм, що тільки хочу і звірями та птаством керую, вік тільки мій короткий”. Тоді і собачі десять років оддав чоловікові. Так і став тоді чоловік після п'ятидесяти років жити собачий вік.

В. Ф. Котляревський, Воскресінка, Катеринославської г., Павлоградського у., 1925 р.

Там само, арк. 33-34.

Як собака випрохав у Бога хліба

Це було дуже давно: ще тоді, як Бог ходив по землі. Тоді всяка пашня родила так, що від коріня та аж до самого верха було саме зерно, самий колос. А потім того Бог розгнівався на одну жінку, і тоді вже таких колосків не було. А було це так. Одного разу Бог, вкупі з св. Петром, зайшов, в чоловічій вигляді до однієї жінки і попрохав у неї олад-

ка, яка саме тоді пекла оладки. Та жінка схопила одного оладка, підтерла ним дитину, яка вкаляна сиділа на припічку, та й кинула його Богові. Бог розгнівався на ту жінку, вийшов з хати на поле, взявся рукою за колосок і почав його обшморгувати од самого низу, і вже дотяг до місця теперішніх колосків, аж тут зачув, що десь завив собака. Тоді Бог кинув далі обшморгувати та й сказав: “Це кидаю на собачу долю”. Так ото з тієї пори і почали рости такі малі колоски. А якби не тая жінка, що розгнівила Бога, то хіба б такі були тепер колоски на хлібах? Були б вони од самої землі по всій соломині аж до верху.

Переципина Кат[еринославсь]кої г., Новом[осковсь]кого у. Химка Надточієва, 1927 р.

Там само, арк. 11, 11 зв.

Як Христос парує людей

Раз ишов по саду Христос з Петром. Идуть собі та гумоняць про життя-буття миру, аж ось Петро зирк у бік, у куці, а там лежить величезний парубіяка. Лежить собі під рясною яблунею, задрав угору ноги та наведе рота на яблуко: хоче, щоб воно само впало йому в рот. Петро подививсь, подививсь та й питає Христа: “Скажи, Боже, на що воно ото так создано, що один трудиться в спеку, добуває собі шматок хліба, а другий, як отой гладенний лацюга, лежить собі, як та тварюга, в холодочку й нічого не робе? Бач, який лега? Видко, що він і за яблуком не підійметця!” Христос вислухав Петра та й каже: “Шо ж, так воно годиться; так повинно бути”. Идуть далі; вийшли з саду й потюпали по полю. А воно було якраз жнива; спека була така, що не можна й сказати, яка була! Ось заглядив Петро в полі хорошу, прехорошу дівчину, в дукачах, в гарному убранні. Жне вона жито та ще й співає та так співає, що її голос так дзвінкою хвилюю й котиться по широкому полю. Петро спинився, слухав, слухав, а далі й питає Христа: “Скажи, Боже, чому воно ото так, що ота дівчина сама так трудиться, а такий гайдабур, як ото ми в саду зустріли, лежить у холодочку в таку пору?” — “Хе, хе! Ото ж ця дівчина, щоб ти знав, та буде пара тому легові, що лежить у саду, під яблунею”, — каже Христос Петрові. “Та чому ж так? На що ж так пару-

вати, Господи?” — “От на що: як парувати так, щоб обидва були дуже щирі до роботи, то вони понатужуться та й пропадуть. Як парувати так, що обидва будуть ледачі, то вони подохнуть з голоду. А от треба їх парувати так, що коли одно ледаче, а друге щире до роботи, тоді одно другого прохарчує, і вони житимуть на світі й не подохнуть. От на що!”

Григоро-Бригадирівка, Катер[инославсь]кої г., Новом[осковськ]ого у., Левко Михайлович Шептун, 47 років, 1927 року.

Там само, арк. 6, 6 зв.

Хто перший почав викурювати горілку і як нею упився святий Касьян

Сидить Господь Бог на престолі та й каже до Петра: “Петре, спустись з неба на землю та подивись, яка там гемонська душа підняла таку куряву, що не можна мені на престолі сидіть?” Тільки що зібрався Петро спускатись з неба на землю, як тут припав час і Христу йти на землю та проповідувати слово боже людям. От вони спустились з неба та й пішли по землі. Йдуть вони степом та й бачуть, що перед ними простяглась якась дуже довга та глибочна яруга, а з тієї яруги здіймається вгору великий, густий та задушливий дим. Та такий же дим, що й неба не видно. “А спустись, — каже Христос до Петра, — униз, в саму яругу, та подивись, хто там в ній є і чого то звідтіля несеться такий страшний дим”. Петро спустився в ту яругу, аж там на самому споді її сидить ціла купа людей, не людей, звірей, не звірей, а хто його знає й кого, та й розпалює великий огонь. “Дай, Боже, доброго дня!” — гукнув Петро. Коли ось тільки що він вирік такі слова, як вискоче з того місця цілий тиск якихся страшних марюк, чорних, брудних, обпалених, обшмалених, кривих, горбатих, рогатих, безрогих, куцих, хвостатих! Зіркнули вони на Петра та зразу прись! прись! як ті коти та так і розсипались в розпорошку всі! А потім того один з тих марюк і кричить до Петра: “Хіба ж до нас так можна казати?” — “А як же до вас казати?” — “Кажі: здорові вам!” — “Ну, нехай: здорові вам! Та хто ж ви є?” — “Ми, — каже, — чорти!” — “Чорти?” — “Чорти ж”. Догадався тоді святий Петро, що то говоре до нього сам бісячий

князь всього бісячого сонму. “Шо ж це ви таке куряво підняли, шо Господу Богові й на престолі не можна сидіть?” — “Ми горілку тут куримо — от що!” — “А з чого ж ви її курите?” — “З булиголови та з дурману”. — “А чому ж би вам не викурювати її з хліба, щоб не було такої чвири та смороду?” — “Еге, курили б ми й з хліба, так Христос не дозволя”. Повернувся тоді святий Петро од бісячого князя до Христа і все йому розказав, шо він бачив в яругі і шо чув од чортів. “Ну, шо ж, — каже Христос, — не дозволити їм курити горілку з хліба, будуть викурювати з булиголови та дурману і вигублять весь людський рід на землі”. Наближивсь тоді Христос до самого краю яруги, благословив десницею і повелів создатися винокуренному заводу, тільки з тим, щоб в ньому викурювалась горілка з хліба, а не з булиголови та дурману. Уже був Христос повернувся, щоб йти далі, аж тут бісячий князь, сатана й питає його: “А мені ж буде який пай за мою працю отут?” — “Тобі дарую ту горілку, яку не доливає людям з кожного посада корчмарь”. Сатана задовольнивсь таким паєм і зразу одступивсь од Христа. Після того Христос зібрав до себе всіх апостолів та й пішов проповідувати слово боже по селах та городах. Між всіма його апостолами та був такий, — апостол Касьян, шо грішним ділом любив випити та з добрими людьми погулять. А тут як раз, після одхода Христа, сатана вже й корчму збудував і дав їй назву Рим. Касьян якось-то замешкався та й зостався коло тієї корчми. І дуже йому закортіло дознати, шо то воно є за горілка, яка вона на смак. Увійшов він у той Рим, аж там уже й розпивочна є. Дали йому покуштувати. Він покоштував раз, не добрав смаку; покоштував вдруге — мало; покоштував і втретє. Коли вже добре накоштувавсь, тоді сатана покликав музики, а до музик ще й гулящих дівчат, і довів Касьяна до великого гріха. Довго Касьян гуляв у тому Римі і догулявся до того, шо вже почав із ніг збиватись. Тоді вишнябав якось з корчми, упав на землю, витягся та й умер. А як тоді ще на світі попів не було, а всі апостоли були коло Христа, Касьян лежав без похорону аж цілих чотирі роки. Лежить Касьян мертвий, і не має нікому до нього ніякого діла. Коли ось в те саме місце, де стояла корчма Рим, знов приходе Христос з апос-

толами. Подививсь він на мертве тіло чоловіка та й каже: "Та це Касьян лежить". — "Та Касьян же!" — кажуть апостоли. — "Треба ж його воскресити!" — "А треба, Боже!" Христос підвів очі в небо, сказав молитву і вернув життя Касьянові. Касьян піднявся з землі, потягнувсь, почмакав губами та й каже: "Гм, чотирі роки пройшло з того часу, як я тут упав, а й доси чую на зубах смагу од чортячої горілки". — "Еге, лежав би ти зверх чотирьох ще двадцять років, як би я не натрапив на твое мертве тіло та не воскресив тебе", — каже Христос. — "От же в який тяжкий та великий ти впав гріх і за той гріх велика й тяжка тобі спокута: будеш ти чотирі роки лазити навколішках за мною по землі. Після чотирьох років ти підеш у пекло і будеш там ганяти чортів. Проживеш у пеклі чотирі роки, в останній день четвертого року підеш на шість годин у рай. Після того знов у пекло і знову так само в рай". Ото так Касьян і тепер живе: чотирі роки без шести годин у пеклі, а шість годин в раю. У пеклі він ходє скрізь з залізним клюваком та штирхає ним усіх чортів: кого штирхне між роги, кого між ребра, а кого в саму дучку під хвіст. А як настане 29 день лютого місяця, на високос, то вже то його день, і він иде в рай. Та не дуже радіють тому святі в раю. Ото ж привикши полахати та штирхати залізним клюваком чортів в пеклі, Касьян теж робе і в раю: одного святого штирхне в бік, другого в потилицю, а третього в зад та вчинить в раю такий гармидер, шо всі святі ждуть та не дождуться, коли скінчатця ті шість годин та коли Касьян мусить покинути рай та йти в пекло ганяти та полахати там чортів.

Селянин Юхим Романович Притула, 35 років, із села Василівки, Катеринославської г., Славяносербського у.; народився на р. Орлі Новомосковського у., в маєтку діди-ча Гладкого; по ремєству столяр. Записано в 1890 р., коло Лоханського порога, шо на р. Дніпрі, під час розкопів могил на землі пана А. М. Миклашевського, на р. Вороній. Подібне оповідання доводилось чути теж на Полтавщині, Роменського у.

Порівняй: Драгоманов, Малоросские народные предания, Киев, 1876, 77.

Ф. 8 - кол. 2, од. зб. 5, арк. 142-144 зв.

Як привітали Господа та св. Петра багатий чоловік та бідна вдова

Жив собі один багатий чоловік, і був у нього один син. Виріс той син, і батько почав його женить. В те врем'я як раз йшов Господь з св. Петром по землі. Доходять вони до хати багача, св. Петро і каже: "Господи, зайдімо до цього чоловіка та переночуємо". А Господь і каже: "Святий Петре, немає нам там місця". — "Господи, хіба таки він не пусте нас? Чоловік женить сина та шоб не пустив нас?" — "Святий Петре, я тобі кажу, шо немає нам там місця". А св. Петро все просить та й просить Господа. Господь і згодився. От прийшли вони до багача та й питають: "Чи не можна, чоловіче, в тебе переночувати?" — "Хіба ви не бачите, шо у мене нігде? Я сина женю, так мені не до вас". — "Та може ми хоч під припічком ляжемо". — "Бач вигадали шо! Тут же будуть топити, то будуть вам ноги топтати! Ідіть собі на край села; там є така вдова, шо приймає і хромих, і сліпих і всяких, то й вас прийме!" — "Спасибі, чоловіче, за добрий совіт! Прощавай!" Та й пішли вони. А Господь і каже: "А шо, Петре, я ж тобі казав, шо нема нам там місця!" — "Виновен я, Господи!" Прийшли вони до вдови та й кажуть їй: "Пусти нас переночувати". — "Добре, йдіть! У мене є трохи хлібця та кашичі, то хлібець вам дам, а кашку дітям". А у неї було аж п'ятеро дітей, а сама була бідна вдова. Св. Петро їй і каже: "Отут у мене в мішку є три пшонини, то я тобі ті пшонини дам до твоїх". Взяла вона ті пшонини та й почала варить кашу. В горщику було трохи, а вона варє, а воно все піднімаєтця та піднімаєтця. Уже в горщику й не поміщаєтця. "Шо це таке? Неначе було й мало, а виходе багато, — каже вдова. — Чи це ваше пшоно таке, чи мое?" Поїли вони, лягли спати. Господь і каже Петрові: "Позви ти два янголи та звели їм привезти бочку золота до того багатого мужика під самі ворота". Св. Петро так і зробив. Встав багатий чоловік вранці і вбачив цілу бочку золота: "От, — каже, — кому Бог дає, то і в вікно подає!" Забрав те золото та й заховав. А Господь та св. Петро встали вранці, подякували вдові та й пішли далі. Ідуть стрічають вовка. Сидить він та й виє. Св. Петро й каже: "Господи, то ж він їсти хоче. Позволь йому з'їсти корову у того багача". — "Ні, нехай він

візьме корову у бідної вдови". А в неї тільки й було, що одна корова. "Для чого ж то так, Боже? — питає св. Петро. — То ж таки багатий та ще й недобрый чоловік, а це бідна та добра вдова". — "Узнаєш далі!" — каже Господь. І пішли далі. Ідуть вони далі, а було воно літне врем'я. І захотілось св. Петрові пити. Він і каже: "Господи, як же мені пити хочеться!" — "Отам, уліво, є криниця, то піди й напийся!" Пішов св. Петро до тієї криниці. А там гаду ріжного: жаб, нечисти та вода така вонюча, що не можна її пити. "А що напився?" — "Ні, Господи, тієї води не можна пити, бо дуже вонюча". Пішли вони далі. Св. Петро оп'ять захотів пити, аж смага в нього на губах. "Господи, як же мені пити хочеться!" — "Піди вправо од того, як тоді ходив, то там буде криниця". Св. Петро пішов. А там вода в криниці чиста та гарна. Круг неї дерева ростуть і гілки аж до самої криниці звисли. Цвіти цвітуть та так же гарно пахнуть! Напився тієї води св. Петро, ще й обмився нею, і йому так гарно стало. А Господь жде його. Прийшов св. Петро до Господа, а Господь і питає його: "А що, св. Петре, чи напився води?" — "І напився, Господи, і обмився. Така ж там вода гарна та чиста!" — "Ото ж та криниця, що наперед була, то для багатого чоловіка, а оця, що тепер була, ця для бідної вдови", — сказав Господь.

Хутір Гаврилівка, Кат[еринославсь]кої г., Новом[осковського] у., селянка Оришка Васильченкова, 30 років, 1915 року.

Ф. 8 - кол. 2, од. зб. 4, арк. 9-10 зв.

Анголь Михаїл

Послав Господь милостивий анголя Михаїла до однієї вдови, щоб він вийняв у неї душу та приніс її до нього. Преподобний анголь Михаїл полетів з неба на землю, прийшов до вдови, дивитця, а в неї малі дітки. Стало йому дуже жалко, він її пожалів і не вийняв з неї душі та не з чим уп'ять полетів на небеса. Господь милостивий і питає його: "А що ж ти приніс душу вдовину?" — "Ні, — каже Миха-

їл анголь, — не приніс". — "Чого ж ти не приніс?" — "Пожалів, Господи, у неї маленькі дітки". — "Ну за те, що ти мене не послухав, й[д]и на землю та потрудишся там цілий рік, як і всі люди трудяться". Тоді анголь Михаїл і каже: "Дай же мені, Господи, яке небудь ремесло, щоб я міг собі заробити на пропитання, а то я з голоду пропаду на землі, бо я ж не вмю нічого робити". — "Ну ти будеш знати по кожевному ремеслу". Тоді преподобний анголь Михаїл знявся і знов полетів на землю. Прилетів він на землю та й не знає, куди ж йому йти. Дивитця церква стоїть, він і пішов до церкви. Прийшов він до церкви, а там як раз служба йде. Він сів коло церкви на рундук та й сидить. От стали люди після служби виходити з церкви. Іде один чоловік, дивитця — на рундуді сидить якийсь парняга. Чоловік дивитця на парнягу, а парняга дивитця на чоловіка. "Дядьку, чи нема в вас якої роботи для мене? Я б у вас хоч за хліб робив". А той чоловік і каже: "Шо ж ти вмєш робити?" — "Та шо заставите, я все буду робити". — "Ну, ходімо зо мною. Я чоботарюю. Ну, та дарма, ходімо, хоч дратву сукатимеш, то й то добре буде". Приходять додому, зараз жінка того чоботаря й накинулась на свого чоловіка: "Який сам голий, та такого голого й привів". Ну нічого. Живе той преподобний анголь Михаїл у шевця, шиє чоботи. Та ще й як? Уже й сам хазяїн почав дивуватися, як він швидко та чепурно навчився шити. А хазяйка все допитуєтця, хто він такий та відкіля. А Михаїл і каже: "Ось скоро визнаєте, хто я такий". А тут ось уже й строк йому виходе: не завтра, так післязавтрього. Кончився йому строк, він подякував хазяїну та хазяїці, попрощався з ними, а тоді й каже: "Ви хотіли знати, хто я такий? Тепер дивітця, хто я такий: я єсть анголь Михаїл". Сказав та й піднявся на небо. Так вони тільки тоді знали, хто він такий був. Оце так здавна люди розповідали, так і я вам розповів.

Місце запису не зазначено.

Ф. 8 кол. 2, од. зб. 6, арк. 111-112 зв.

Dmytro Yavornytskyj letters to V. Kravchenko (1862 - 1945), M. Serhijev (1904 - 1945) - a regional ethnologist, school teacher in the village Tomakivka, Dnipropetrovsk region - are presented to the readers' attention; as well as folk legends from a manuscript collection of narrative folklore "Ukrainian People in Their Creative Activities" recorded by D. Yavornytskyj: all from the National archival scientific funds of manuscripts and phonorecords of the Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology, National Academy of Sciences.